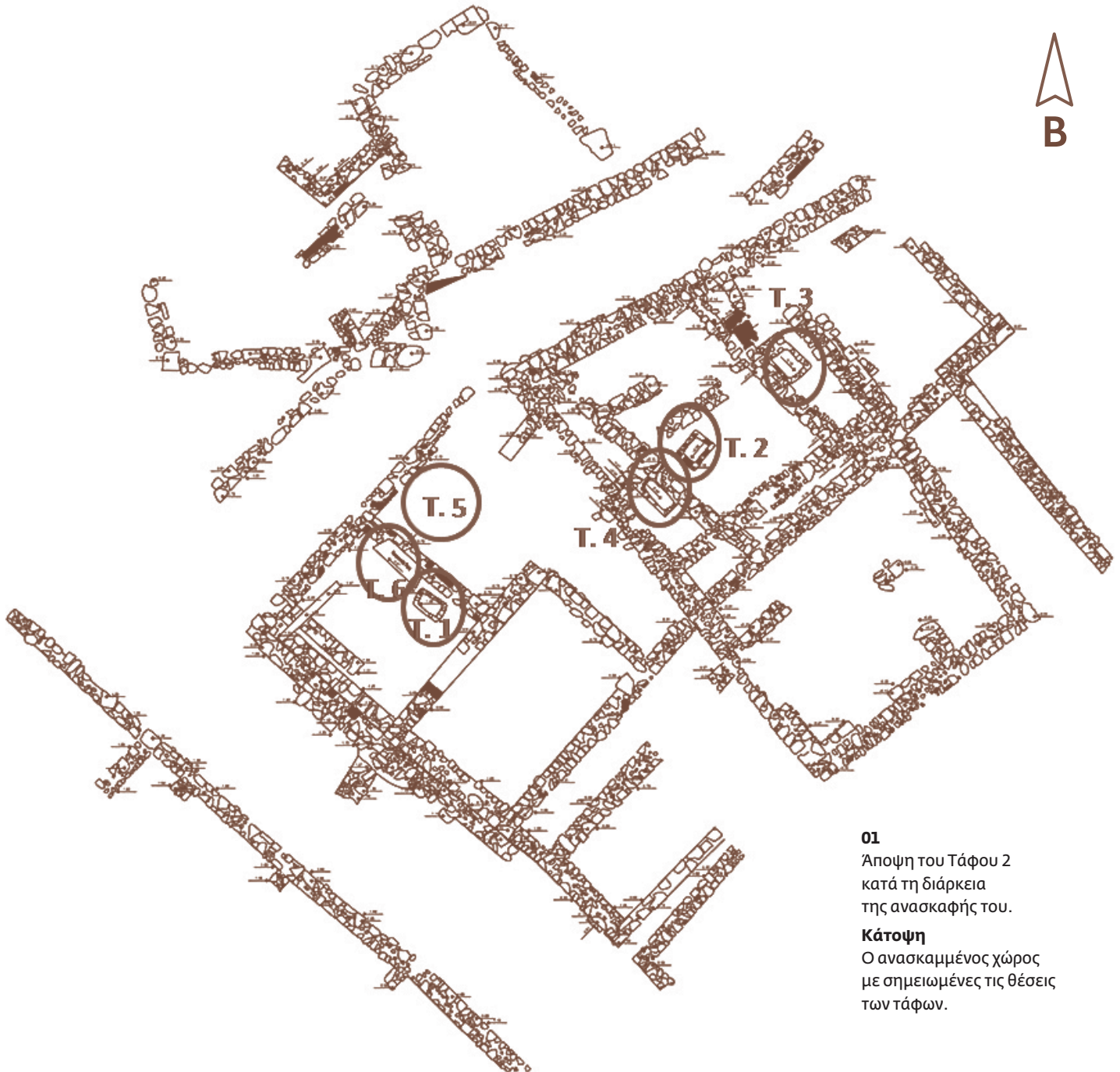

ΑΙΝΙΓΜΑΤΙΚΕΣ ΤΑΦΕΣ ΚΡΥΜΜΕΝΕΣ ΣΕ ΣΠΙΤΙΑ ΤΗΣ ΚΥΠΑΡΙΣΣΙΑΣ

— *Εξάιρεση ή έδικο;*

Σωστική ανασκαφή πολύ κοντά στη σύγχρονη ακτογραμμή αποκάλυψε μεγάλο τμήμα του οικιστικού συνόλου της Κυπαρισσίας του 4ου αιώνα μ.Χ. Από τα σημαντικά ευρήματα, τις εντυπώσεις έκλεψαν οι χωριστές ταφές τεσσάρων νηπίων, ενός παιδιού και μιας ενήλικης γυναίκας μέσα στον οικισμό, κάτω από δάπεδα και κοντά σε τοίχους. Δεδομένου ότι ταφές εντός οικισμών ανήκουν σε πολύ πιο πρώιμες εποχές, η αποκάλυψη ενός τέτοιου φαινομένου στα ρωμαϊκά χρόνια αναζητεί την αρχαιολογική του ερμηνεία.

01
Άποψη του Τάφου 2
κατά τη διάρκεια
της ανασκαφής του.

Κάτοψη
Ο ανασκαμμένος χώρος
με σημειωμένες τις θέσεις
των τάφων.

ΓΚΕΛΥ ΦΡΑΓΚΟΥ

Αρχαιολόγος, ΜΑ

Η ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΚΥΠΑΡΙΣΣΙΑΣ¹ ΒΡΙΣΚΕΤΑΙ ΣΤΟΝ ΝΟΤΙΟ ΜΥΧΟ ΤΟΥ ΟΜΩΝΥΜΟΥ κόλπου της δυτικής ακτής της Πελοποννήσου, στις βορειοδυτικές πλαγιές του όρους Ψυχρό. Στις φιλολογικές μαρτυρίες η πόλη αναφέρεται μόνο μία φορά κατά την Κλασική περίοδο, με αφορμή την κατάληψή της από τους Αρκάδες το 365 π.Χ.² Κατά τις βραχύχρονες σωστικές ανασκαφές που είχαν πραγματοποιηθεί στον πυρήνα της σύγχρονης πόλης, στα βορειοανατολικά του σιδηροδρομικού σταθμού, είχαν εντοπιστεί μνημειακά κατάλοιπα, τα οποία συνηγορούν υπέρ της άποψης ότι εκεί βρισκόταν το κέντρο της αρχαίας Κυπαρισσίας. Πρόκειται για θεμέλια κτισμάτων με παραλληλεπίπεδους, ισοδομικά κτισμένους πωρόλιθους και σπονδύλους δωρικών κίωνων ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων. Το 1926, σε απόσταση περίπου 100 μ. ανατολικά του σιδηροδρομικού σταθμού, βρέθηκε νεανικό αγένειο κεφάλι Απόλλωνα από λεπτόκοκκο μάρμαρο, με αρχαϊστικά χαρακτηριστικά, που χρονολογείται στους ρωμαϊκούς χρόνους³ (εικ. 8). Άφθονα θεμέλια κατοικιών και δημόσιων οικοδομημάτων, μεγάλος αγωγός νερού από πωρόλιθο, λείψανα δεξαμενής και τμήμα του νεκροταφείου αποκαλύφθηκαν κατά την κατασκευή του δρόμου Πύργου–Κυπαρισσίας το 1961–1962, στα βορειοανατολικά του σημερινού σιδηροδρομικού σταθμού. Από εκεί προέρχεται μεγάλος αριθμός νομισμάτων, πήλινων οστράκων, ψηφιδωτών δαπέδων και μαρμαρινών αρχιτεκτονικών μελών που καλύπτουν μεγάλο χρονολογικό φάσμα, από την Ελληνιστική μέχρι τη Βυζαντινή περίοδο. Βρέθηκαν επίσης δύο χάλκινα αγάλματα της Ύστερης Ρωμαϊκής περιόδου, που παριστάνουν πιθανόν τους Διόσκουρους⁴.

Το λιμάνι της Κυπαρισσίας λειτούργησε από τον 4ο αιώνα π.Χ. ως επίγειο της αρχαίας πόλης Μεσσήνη⁵. Για τους Μεσσήνιους ήταν προτιμότερο να διοχετεύουν τα προϊόντα τους μέσω χερσαίων οδών στην Κυπαρισσία και από εκεί στις αγορές του Ιονίου και της δυτικής Μεσογείου, παρά να χρειάζεται να διαπλεύσουν το ακρωτήριο του Ακρίτα, κάτι το οποίο απαιτούσε περισσότερο χρόνο και εγκυμονούσε πολλούς κινδύνους. Νομισματικός θησαυρός, εύρημα του 19ου αιώνα και χρονολογούμενος το 327 π.Χ., αποτελεί μαρτυρία για τις εμπορικές δραστηριότητες της Κυπαρισσίας και τις σχέσεις της με τη Μακεδονία, την κεντρική Ελλάδα και τη βόρεια Πελοπόννησο. Επίσης, στις αρχές του 2ου αιώνα βρέθηκε θησαυρός με χρονολογία απόκρυψης το 200 π.Χ., που περιείχε νομίσματα από την κεντρική Ελλάδα και την κεντρική Πελοπόννησο⁶.

Το Κάστρο της Κυπαρισσίας, κτισμένο σε βραχώδη λόφο ύψους 150 μ. στις υπώρειες του όρους Ψυχρό, ελέγχει την εύφορη πεδιάδα της Μεσσηνίας και της Ηλείας. Στη νοτιοανατολική γωνία του σώζεται τμήμα ορθογώνιου πύργου που έχει στη βάση του εντοιχισμένους ομοίομορφους πόρινους λίθους, ισοδομικά κτισμένους με τεκτονικά σημεία της εποχής των κλασικών χρόνων⁷. Στα παλαιοχριστιανικά χρόνια η Κυπαρισσία περιλαμβάνεται στον κατάλογο των 26 συνολικά πόλεων της Πελοποννήσου (α' μισό του 5ου αι. μ.Χ.)⁸. Τον καιρό της καθόδου των Σλάβων στην ορεινή Πελοπόννησο, κατά τον 7ο και 8ο αιώνα μ.Χ., πολλοί κάτοικοι της Αρκαδίας κατέφυγαν στην οχυρωμένη ακρόπολη της Κυπαρισσίας. Ο Άραβας γεωγράφος Σαρίφ Αλ-Ιντρίσι την αναφέρει τον 12ο αιώνα ως μια πόλη μεγάλη και πυκνοκατοικημένη στην οποία πήγαιναν και έρχονταν μεγάλα πλοία⁹.

02

Άποψη του σύγχρονου λιμανιού και της θέσης της ανασκαφής πλησίον της ακτογραμμής.

03

Άποψη του ανασκαμμένου οικισμού.

03

Η σωστική ανασκαφή

Το 2010 πραγματοποιήθηκε ουσιαστικά η πρώτη συστηματική έρευνα στον ιστό της αρχαίας πόλης, στην περιοχή της Μούσγας, στο πλαίσιο σωστικής ανασκαφής εντός οικοπέδου ιδιωτικής ιδιοκτησίας όπου επρόκειτο να ανεγερθεί ξενοδοχειακή μονάδα. Το οικόπεδο βρίσκεται κατά μήκος του παραλιακού δρόμου, βόρεια του σύγχρονου λιμανιού της πόλης και πολύ κοντά στη σύγχρονη ακτογραμμή, η οποία δεν διέφερε κατά την αρχαιότητα (εικ. 2). Με την ανασκαφή αποκαλύφθηκε για πρώτη φορά μεγάλο τμήμα του οικιστικού συνόλου της Κυπαρισσίας των ρωμαϊκών χρόνων με συνεχή κατοίκηση για περίπου πέντε αιώνες. Οι αρχαιότητες, που ήταν ορατές στην επιφάνεια του εδάφους και έφταναν σε μέγιστο βάθος 2 μ., ανασκάφηκαν σε έκταση μεγαλύτερη του ενός στρέμματος ενώ καταλαμβάνουν ακόμη μεγαλύτερη έκταση, προς όλες τις κατευθύνσεις εκτός του οικοπέδου. Ο χώρος είχε κατοικηθεί αδιάλειπτα, ενώ η αύξηση του πληθυσμού είχε αντιμετωπιστεί με επεκτάσεις του κατοικημένου χώρου. Τα θεμέλια των κτηρίων της πρώτης φάσης είναι κτισμένα με αργούς λίθους και χώμα, ενώ στη μεταγενέστερη φάση είναι κτισμένα με αργούς λίθους, κεράμους, πλίνθους και χώμα. Οι τοίχοι είναι κτισμένοι με δύο σειρές λίθων σε πλάτος 60 εκ. και σώζονται σε τέσσερις ή πέντε σειρές, σε ύψος 30 εκ. Το μεγαλύτερο πλάτος των εξωτερικών τοίχων θεμελίωσης των κτηρίων δείχνει πως τουλάχιστον η νότια πλευρά διατηρούσε και δεύτερο όροφο, η πρόσβαση στον οποίο θα γινόταν με ξύλινη κλίμακα. Οι οροφές τους καλύπτονταν με κεράμους, ενώ τα δάπεδα κάλυπτε πατημένο χώμα. Αποκαλύφθηκαν και ανασκάφηκαν οκτώ τετράπλευροι χώροι, οι οποίοι ανήκουν σε τρία ή τέσσερα κτήρια. Δύο κτήρια διαχωρίζονται από το υπόλοιπο συγκρότημα και περιβάλλονται από δρόμους που διασταυρώνονται μεταξύ τους. Η είσοδος των κτηρίων είναι προσανατολισμένη ανατολικά ή δυτικά (εικ. 3).

Τα κινητά ευρήματα που συλλέχθηκαν, όπως πλήθος χάλκινων άγκιστρων δια-

Σημειώσεις

- 1 *Ιλιάδα* B 593. Pouqueville 1820, σ. 86–87. Valmin 1930, σ. 131. Ιωαννίδου 2006.
- 2 Διόδ., 15.77.4.
- 3 Κοσμεί σήμερα το Αρχαιολογικό Μουσείο Μεσσηνίας.
- 4 *ΑΔ* 17 (1961–62), Χρονικά Β, σ. 96–98. *ΑΔ* 22 (1967), Χρονικά Β1, σ. 206. *ΑΔ* 23 (1968), Χρονικά Β1, σ. 157–158. *ΑΔ* 26 (1971), Χρονικά Β1, σ. 124–137.
- 5 *IG* V.I.1421. Themelis 2002 και 2010.
- 6 Πέννα 1999.
- 7 Kevin 1953, σ. 85–86. Valmin 1930, σ. 129.
- 8 Avramea 1997, σ. 107, 192. Βελισσαρίου 1991, σ. 410.
- 9 Bresc / Nef 1999.

- 04** Άποψη του «εντοιχισμένου» κεραμοσκεπούς καλυβίτη τάφου με τη γυναικεία ταφή.
- 05** Άποψη του Τάφου 1.
- 06** Ακέραιος πήλινος λύχνος με ανάγλυφη παράσταση.
- 07** Άποψη του κεραμοσκεπούς καλυβίτη τάφου με την παιδική ταφή.
- 08** Νεανικό αγένειο κεφάλι Απόλλωνα.

φόρων μεγεθών και τύπων —για διαφορετικά είδη ψαριών—, μολύβδινα βαριδία φαρέματος, χάλκινες βελόνες επιδιόρθωσης διχτυών, οστά ζώων και λίθινα εργαλεία, παρέχουν στοιχεία σχετικά με τις βασικές απασχολήσεις των κατοίκων του οικισμού, που ήταν κυρίως η αλιεία, η κτηνοτροφία και η γεωργία (εικ. 9–13). Η τελευταία φάση και η καταστροφή του οικισμού χρονολογείται τον 5ο–6ο αιώνα μ.Χ. με την επέλαση των Βανδάλων και των Οστρογόθων¹⁰. Σύνολο οστράκων αμφορέων, αγγεία καθημερινής χρήσης, λεπτή κεραμική αλλά και νομίσματα παρέχουν πληροφορίες για την τελευταία φάση χρήσης του χώρου, καθώς και πληροφορίες για τις σχέσεις που είχε αναπτύξει η Κυπαρισσία με μεγάλα κέντρα της Μεσογείου, όπως η Αλεξάνδρεια, η Καρχηδόνα και η Αττική.

Εντός του οικοδομικού συμπλέγματος εντοπίστηκαν ταφές κάτω από τα δάπεδα και κοντά στους τοίχους. Πρόκειται συνολικά για τέσσερις ταφές νηπίων, τοποθετημένες σε τέτοια θέση ώστε να εντοπίζονται εύκολα από τους οικείους τους. Έχουν διαστάσεις 1 μ. μήκος, 60–70 εκ. πλάτος και περίπου 50 εκ. ύψος. Πρόκειται για ωοειδή ή ορθογώνια ορύγματα στο έδαφος που κτίστηκαν με κεράμους, μικρούς λίθους και ασβεστοκονίαμα ως συνδετικό υλικό.

Επίσης, εντοπίστηκαν δύο επιπλέον ταφές, μιας ενήλικης γυναίκας και ενός παιδιού, με ολόκληρα τα σκελετικά τους κατάλοιπα διατηρημένα. Πρόκειται για κεραμοσκεπείς καλυβίτες τάφους, οι οποίοι επίσης βρέθηκαν κάτω από τα δάπεδα, ενώ ο ένας βρέθηκε και «εντοιχισμένος», πιθανόν για να αποκρυφθεί. Όλες οι ταφές χρονολογούνται στον 4ο αιώνα μ.Χ., που είναι και η περίοδος ακμής του οικισμού. Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι ταφές που, για πρώτη φορά, έχουν εντοπιστεί εντός οικιών της Ρωμαϊκής περιόδου και ακολουθεί η ερμηνεία τους.

Οι Ταφές¹¹

ΚΤΙΣΤΟΙ ΤΑΦΟΙ ΜΕ ΑΡΓΟΥΣ ΛΙΘΟΥΣ, ΚΕΡΑΜΟΥΣ ΚΑΙ ΑΣΒΕΣΤΟΚΟΝΙΑΜΑ

Τάφος 1: Ο χώρος στον οποίο εντοπίστηκε ο τάφος έχει εσωτερικές διαστάσεις 3,17 μ. (Α–Δ) και 3,11 μ. (Β–Ν). Η ταφή αποκαλύφθηκε πλησίον τοίχου στη βορειοανατολική γωνία του χώρου σε βάθος 82 εκ. από την επιφάνεια του εδάφους. Πρόκειται για ορθογώνιο όρυγμα στο έδαφος, κτισμένο με μικρούς λίθους και κεράμους που συνδέονται μεταξύ τους και καλύπτονται με ασβεστοκονίαμα. Έχει μήκος 95 εκ., πλάτος 60 εκ. και ύψος 42 εκ. (εικ. 5). Στο εσωτερικό του εντοπίστηκε μικρός αριθμός διάσπαρτων οστών νηπίου, καθώς και η βάση οινοχόης, μια οστέινη βελόνα και τρεις περόνες, διάσπαρτα άβαφα όστρακα αγγείων, θαλάσσια όστρεα, θραύσματα γυάλινων αγγείων, ένας χάλκινος ήλος και δύο πύλινα πνίια.

Τάφος 2: Δεύτερος παρόμοιος τάφος εντοπίστηκε βόρεια. Ο τάφος έχει μήκος 1,06 μ., πλάτος 75 εκ., πάχος πλευρών μεταξύ 12–15 εκ. και ύψος 40 εκ. (εικ. 1). Πρόκειται, επίσης, για ορθογώνια κατασκευή με όρυγμα στο έδαφος. Στο εσωτερικό εντοπίστηκαν διάσπαρτα, κακοδιατηρημένα οστά νηπίου, άβαφα όστρακα, θραύσματα γυάλινων αγγείων, τμήμα λύχνου ρωμαϊκών χρόνων, ακέραιος πύλινος λύχνος ρωμαϊκών χρόνων (εικ. 6), θραύσματα χάλκινων ήλων, ακέραιο χάλκινο άγκιστρο και θαλασσινά όστρεα.

Τάφος 3: Βορειότερα, κατά μήκος τοίχου, εντοπίστηκε τρίτη ταφή. Διαχωρίζεται από την προαναφερθείσα δεύτερη ταφή με ενδιάμεσο τοίχο και αποτελεί τον βορειότερο τάφο που βρέθηκε εντός του ανασκαμμένου οικοπέδου. Έχει μήκος 1,06 μ., πλάτος 73 εκ. και το πάχος των τοιχωμάτων του είναι μεταξύ 11–22 εκ. Σώζεται σε ύψος 23 εκ. (εικ. 15). Πρόκειται για όμοια ορθογώνια κατασκευή κτιστή με αργούς λίθους, κεράμους και με ασβεστοκονίαμα ως συνδετικό υλικό. Δύο από τις πλευρές του τάφου εφάπτονται σε τοίχους. Δεν εντο-

07

08

¹⁰ Anagnostakis 2002. Avramea 1997.

¹¹ Η προγραμματισμένη ανθρωπολογική μελέτη αναμένεται να ρίξει φως στις ασθένειες, τις αιτίες θανάτου, καθώς και στις γενικές συνθήκες διαβίωσης.

09

10

12

13

11

14

15

16

πίστηκαν ευρήματα στο εσωτερικό του επειδή τα χώματα κατά τα νεότερα χρόνια είχαν διαταραχτεί.

Τάφος 4: Τέταρτος τάφος εντοπίστηκε στα βόρεια του πρώτου τάφου που περιγράψαμε αλλά νότια των άλλων δύο. Από τον Τάφο 2 μάλιστα διαχωρίζεται με τοίχο. Έχει μήκος 1,18 μ., πλάτος 64 εκ. και πάχος μεταξύ 12–16 εκ. Σώζεται σε ύψος 27 εκ. Οι δύο πλευρές του εφάπτονται στους τοίχους.

ΚΕΡΑΜΟΣΚΕΠΕΙΣ ΚΑΛΥΒΙΤΕΣ ΤΑΦΟΙ

Τάφος 5: Πρόκειται για κεραμοσκεπή καλυβίτη τάφο (εικ. 7) και, κρίνοντας από τα σκελετικά κατάλοιπα που διατηρούνται σε καλή κατάσταση, ανήκει σε παιδική ταφή (εικ. 16). Ο τάφος έχει μήκος 1,13 μ., πλάτος 26 εκ. και ύψος 46 εκ. Ο σκελετός έχει ύψος 91 εκ. και πλάτος 21 εκ. Η κεφαλή είναι τοποθετημένη σε πήλινη κέραμο και γέρνει ελαφρώς προς τα δυτικά. Ο υπόλοιπος σκελετός βρίσκεται τοποθετημένος στο έδαφος σε ύπτια στάση, με τα χέρια σταυρωμένα στην κοιλιά. Δεν εντοπίστηκε κτέρισμα εντός του τάφου.

Τάφος 6: Ο τάφος (εικ. 17) βρίσκεται βορειοδυτικά του πρώτου τάφου νηπίου που περιγράψαμε παραπάνω (Τάφος 1). Πρόκειται για ταφή ενήλικης γυναίκας¹². Το ύψος του τάφου είναι 41 εκ., το μήκος 1,56 μ. και το πλάτος 35 εκ. Οι βόρειοι κέραμοί του είναι εντοιχισμένοι κατά μήκος της νότιας πλευράς τοίχου, ο οποίος αποτελεί τον βόρειο τοίχο του χώρου (εικ. 4). Στο εσωτερικό του τάφου εντοπίστηκαν αρκετά βότσαλα, θαλάσσια όστρεα, ίχνη άνθρακα, μικρός αριθμός τεμαχίων γυάλινων αγγείων, όστρακα λεπτής κεραμικής, τέσσερα χάλκινα νομίσματα, αδιάγνωστα εξαιτίας της έντονης οξείδωσης, και τμήμα χάλκινου πιθανώς κοσμήματος. Ο σκελετός, που έχει ύψος 1,54 μ., είναι σε ύπτια στάση, με τα χέρια σταυρωμένα στην κοιλιά και εδράζεται σε επιφάνεια με χρώμα και ίχνη ασβεστοκονιάματος (εικ. 14).

Ερμηνεία

Η ταφή εντός του οικοδομικού συμπλέγματος, κάτω από δάπεδα και κοντά στους τοίχους, δεν αποτελεί κοινή πρακτική στην περιοχή της Μεσογείου κατά τη Ρωμαϊκή περίοδο. Είναι πολύ πιθανόν τα νήπια αυτά να μην επιτρεπόταν να ταφούν στο νεκροταφείο μαζί με τα υπόλοιπα μέλη της κοινότητας, καθώς δεν ήταν ακόμη πολίτες, και έτσι τάφθηκαν εντός των οικιών τους¹³. Η άποψη ότι τα νήπια και τα παιδιά αντιμετωπιζόνταν ως υποδεέστερα, επειδή δεν είχαν φτάσει στην ηλικία του πολίτη, δεν φαίνεται να ισχύει εδώ, καθώς τους είχαν κατασκευάσει τάφο,

09

Ακέραιο μικρό χάλκινο άγκιστρο ψαρέματος, 4ος αι. μ.Χ.

10

Ακέραιο μεγάλο χάλκινο άγκιστρο ψαρέματος, 4ος αι. μ.Χ.

11

Μολύβδινο βαρίδι ψαρέματος με χάλκινη λαβή, 4ος αι. μ.Χ.

12

Οστέινη βελόνα, 4ος αι. μ.Χ.

13

Ακέραη χάλκινη βελόνα επιδιόρθωσης διχτυών, 4ος αι. μ.Χ.

14

Κατά την αποκάλυψη του σκελετού της γυναικείας ταφής.

15

Αποψη του Τάφου 3.

16

Ο παιδικός κεραμοσκεπής καλυβίτης τάφος κατά την αποκάλυψη του σκελετού.

17

Αποψη του κτιστού νηπιακού τάφου και της γυναικείας ταφής στα βορειοδυτικά του.

¹² Το φύλο ταυτίστηκε βάσει μακροσκοπικής εξέτασης.

¹³ Alison 2013, σ. 265.

φρόντιζαν τον ενταφιασμό τους και τους αφιέρωσαν κτερίσματα. Έτσι, φαίνεται ότι δινόταν αρκετή προσοχή στο θάνατο νηπίων και παιδιών.

Όπως συνηθίζοταν κατά τα ρωμαϊκά χρόνια, στα οποία χρονολογείται ο οικισμός της Κυπαρισσίας, αλλά και παλαιότερα, τα νεκροταφεία βρίσκονταν μακριά από κατοικημένες περιοχές, στις εξόδους των οικισμών. Ωστόσο, βρέφη που δεν είχαν προλάβει να γεννηθούν ή νεαρά βρέφη ή ακόμα και παιδιά —όπως φαίνε-
ται— ίσως αποτελούσαν εξαίρεση.

Οι ταφές εντός των οικισμών και, πόσο μάλλον, κάτω από δάπεδα οικιών, σύμφωνα με τις έως σήμερα γνώσεις μας, κατατάσσονταν σε περιόδους πιο πρώιμες από την εξεταζόμενη¹⁴. Ο Πλίνιος¹⁵ αναφέρει πως, αν παιδιά μικρότερα των έξι μηνών πέθαιναν, δεν αποτεφρώνονταν. Αργότερα, ο F.P. Fulgentius¹⁶ θα αναφερθεί επίσης σε νεογνά 40 ημερών τα οποία, όταν πέθαιναν, θάβονταν «κάτω από το γείσο των οικιών», δηλαδή στο εσωτερικό τους. Η διατήρηση των νεκρών νηπίων ανάμεσα στους ζωντανούς, σε πιο πρώιμες περιόδους, έχει ερμηνευτεί ως δείγμα του ότι τα νήπια ήταν ιδιαίτερα αγαπητά στους γονείς ή απλώς ότι οι τελευταίοι επέλεξαν να τα θάψουν στην οικία ιδιωτικά¹⁷. Αποτελούσε έναν τρόπο για τους γονείς που θρηνούσαν να κρατήσουν τα παιδιά κοντά τους¹⁸. Μπορεί, τέλος, να ερμηνευτεί ως ένα έθιμο ταφής που διατηρήθηκε από παλαιότερα¹⁹ ή αναβίωσε, ειδικά σε μια αγροτική, απόκεντρη περιοχή, όπως η Κυπαρισσία. Οι ταφές εκτός νεκρόπολης δεν καθιστούν τις νηπιακές ταφές προβληματικές ή πηγή μιάσματος. Μπορούν επίσης να ερμηνευτούν ως εκδήλωση γυναικείας δύναμης από τις μητέρες που επέβαλλαν την ταφή των νηπίων στο σπίτι. Τέλος, η παρουσία γυναικείας ταφής εντός της οικίας ενισχύει επίσης την τελευταία υπόθεση —ή το γεγονός— ότι η γυναίκα πέθανε την ώρα της γέννας ή λίγο αφότου γέννησε το γεγονικό ενταφιασμένο νηπίο της (Τάφος 1), όπως περιγράφηκε παραπάνω. Αν και μια ενήλικη γυναίκα δεν επιτρεπόταν να ταφεί εντός του οικισμού, το γεγονός ότι μια νηπιακή ταφή έχει βρεθεί πλησίον γυναίκας οδηγεί στην υπόθεση ότι πρόκειται για τη μητέρα του παιδιού, η οποία ίσως, ως τελευταία επιθυμία, θα είχε ζητήσει τον ενταφιασμό της πλάι του. Ο τρόπος ταφής της οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ενταφιάστηκε εντός της οικίας κρυφά, εφόσον οι ενήλικες θάβονταν στο νεκροταφείο εκτός της πόλης.

18

Άποψη του Κάστρου και της σύγχρονης πόλης από τη θέση της σωστικής ανασκαφής.

14 Boric / Stefanović 2004, σ. 541. Vlachou 2007, σ. 213–240. Crielaard 2004, σ. 179. Mazarakis 2008, σ. 389. Van Rossenberg 2008, σ. 168.

15 Φυσ. Ιστ. 7.72.

16 *The Explanation of Obsolete Words*, 7, μτφρ. L. G. Whitbread, Ohio State University Press, 1971.

17 Carroll 2011 και 2012.

18 Golden 1988, σ. 156.

19 Struck 1993, σ. 317–318. Gaio 2005, σ. 53–90.

Βιβλιογραφία

Alison 2013: Alison P.M., *People and Spaces in Roman Military Bases*, Cambridge University Press, 2013.

Anagnostakis 2002: Anagnostakis I., «Coastal Installations in Early Byzantine Messenia», στο P.G. Themelis / V. Konti (επιμ.), *Early Christian Messene and Olympia, Acts of the International Symposium 29–30 May 1998*, Society of Messenian Archaeological Studies, Institute for Byzantine Research/NHRF, Athens 2002, σ. 137–160.

Avramea 1997: Avramea A., *Le Peloponnèse du IVe au VIIIe siècle, changements et persistances*, Paris 1997, σ. 107, 192.

Βελισσαρίου 1991: Π. Βελισσαρίου, «Παλαιοχριστιανική επιγραφή Κυπαρισσίας», *Πρακτικά Γ΄ Τοπικού Συνεδρίου Μεσσηνιακών Σπουδών 1989*, Αθήνα 1991, σ. 407–416.

Boric / Stefanović 2004: Boric D. / Stefanović S., «Birth and death: infant burials from Vlasac and Lepenski Vir», *Antiquity* 78/301 (2004), σ. 526–546.

Bresc / Nef 1999: Bresc H. / Nef A. (επιμ.), *La*

première géographie de l'Occident, Flammarion, Paris 1999.

Carroll 2011: Carroll M., «Infant Death and Burial in Roman Italy», *Journal of Roman Archaeology* 24 (2011), σ. 99–120.

Carroll 2012: Carroll M., «No part in early things». The Death, Burial and Commemoration of Newborn Children and Infants in Roman Italy», στο M. Harlow / L. Larsson Loven (επιμ.), *Families in the Roman and Late Antique World*, Continuum, London 2012, σ. 41–63.

Colin 1897: Colin G., «Inscription de Kyparissia», *Bulletin de Correspondence Hellénique* XXI (1897), σ. 574–576.

Coscolluela 2013: Coscolluela M.N., «The invisibility of Etruscan infants in the archaeological record and the sociocultural implications of Etruscan age-based differential burial», αδημ. διδ. διατρ., Johns Hopkins University, 2013.

Crielaard 2007: Crielaard J.P., «Eretria's west cemetery revisited: burial plots, social

structure, and settlement organizing during the 8th and 7th c. BC», στο A. Mazarakis Ainian (επιμ.), *Oropos and Euboea in the Early Iron Age. Acts of an International Round Table, University of Thessaly, June 18–20, 2004*, University of Thessaly Publications, Volos 2007, σ. 169–194.

Fragou / Tsaravopoulos 2016: Fragou G. / Tsaravopoulos A., «Infant Burials in the South-Western Peloponnese, Kyprisia, Messenia, Greece», στο V. Sîrbu / M. Jevtić / K. Dmitrović / M. Ljuština (επιμ.), *Funerary Practices during the Bronze and Iron Ages in central and southeast Europe, Proceedings of the 14th International Colloquium of Funerary Archaeology in Čačak, Serbia, 24th–27th September 2015*, 2016, σ. 359–375.

Gaio 2005: Gaio S., «Quid sint suggrundaria»: la sepoltura infantile a Enchytrismos di Loppio–S. Andrea (TN)», *Annali dei Musei Civici di Rovereto*, τόμ. XX (2004), 2005, σ. 53–90.

Golden 1988: Golden M., «Did the ancients care when their children died?», *Greece & Rome*, 2nd

- series, τόμ. 35, no 2, 1988, σ. 152–163.
- Ιωαννίδου 2006: Ιωαννίδου Ν.Μ., «Κάστρο Κυπαρισσίας ή Αρκαδιάς: Μια κατασκευή Μεσογειακής νοσταλγίας», *Μνημείο & Περιβάλλον* 9, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 35–63.
- Καράγιωργα 1971: Καράγιωργα Θ.Γ., «Κυπαρισσία», *Αρχαιολογικό Δελτίο* 26 (1971), Χρονικά Β1, σ. 124–137.
- Kevin 1953: Kevin A., *Castles of the Morea*, The American School of Classical studies at Athens, Princeton, New Jersey, 1953.
- Mazarakis 2008: Mazarakis A.A., «Buried among the living in Greece: the Protogeometric and Geometric periods», *Sepolti tra I vivi. Edivenza ed interpretazione di contesti funerary in abitato. Convegno Internazionale, Roma 26–29 aprile 2006*, Roma 2008, σ. 365–398.
- Πέννα 1999: Πέννα Β., «Η νομισματοκοπία της Κυπαρισσίας κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους», *Μεσσηνιακά Χρονικά*, τόμ. Α', 1999, σ. 185–204.
- Pouqueville 1820: Pouqueville F., *Voyage dans la Grèce 1770–1838*, Paris 1820, τόμ. 1.
- Scott 1999: Scott E., *The Archaeology of Infancy and Infant Death*, Archaeopress (BAR International Series, 819), Oxford 1999.
- Struck 1993: Struck M., *Römerzeitliche Gräber als Quellen zu Religion, Bevölkerungsstruktur und Sozialgeschichte*, Johannes Gutenberg Universität, Mainz 1993.
- Themelis 2002: Themelis P.G., «Υστερορωμαϊκή και Πρωτοβυζαντινή Μεσσήνη», στο P.G. Themelis / V. Konti (επιμ.), *Πρωτοβυζαντινή Μεσσήνη και Ολυμπία, Αστικός και αγροτικός χώρος στη Δυτική Πελοπόννησο*, *Proceedings of the International Symposium, 29–30 May 1998*, Athens, Society of Messenian Archaeological Studies, Institute for Byzantine Studies/ NHRF, 2002, σ. 20–58.
- Themelis 2010: Themelis P., «The economy and society of Messenia under Roman Rule», στο A.D. Rizakis / Cl.E. Lepenioti (επιμ.), *Roman Peloponnese III: Society, Economy, and Culture under the Roman Empire: Continuity and Innovation*, ΙΕΡΑ/ΕΙΕ (ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ, 63), Athens 2010, σ. 89–110.
- Valmin 1930: Valmin M.N., *Études topographiques sur la Messénie ancienne*, Lund 1930.
- Van Rossenberg 2008: Van Rossenberg E., «Infant/child burials and social reproduction in the Bronze Age and Early Iron Age (c. 2100–800 BC) of central Italy», στο K. Bacvarov (επιμ.), *Babies Reborn Infant/Child Burials in Pre- and Protohistory, Proceedings of the XV UISPP World Congress Lisbon, 4–9 September 2006*, Archaeopress (BAR International Series, 1832), Oxford 2008, σ. 161–173.
- Vlachou 2007: Vlachou V., «Oropos: the infant and child inhumations from the settlements (late 8th – early 7th centuries BC)», στο A. Mazarakis Ainiar (επιμ.), *Oropos and Euboea in the Early Iron Age. Acts of an International Round Table, University of Thessaly, June 18–20, 2004*, University of Thessaly Publications, Volos 2007, σ. 213–240.